

OLÁH SÁNDOR

Magyar görög katolikus „románok”

(Vallási-etnikai feszültségek egy székely faluban a két világháború között)

1991 novemberében, a Románia belpolitikai életében vihart kavaró Hargita-Kovácsna jelentés¹ kapcsán a román televízió fő műsoridőben sugárzott adásában elhangzott néhány székelyföldi település neve, ahol a helyi lakosság 1940-ben, a köztudatban „a bécsi döntés”-ként élő napokban, románellenes cselekedeteket követett el. Az etnikumközi viszályok egyik legsúlyosabb mozzanataként a parlamenti hozzászólásokban néhány görög katolikus templom fél évszázaddal ezelőtti lebontása merült fel.

A felemlített települések között szerepelt Homoródalmás (Hargita megye) neve is, ahol Valóban egy új, impozáns görög katolikus templomot bontottak le a falu lakói 1940 októberében. Nemcsak templombontásra, hanem etnikai eredetű verbális és fizikai agresszióra is sor került azokban a napokban a teljes egészében magyar anyanyelvű helybeli lakosság körében. A faluban a húszas-harmincas években csak négy-öt, adminisztratív úton odahelyezett román anyanyelvű egyén élt (pap, tanító, rendőr), ma is csak a rendőrök román anyanyelvűek.

Az alábbiakban megpróbáljuk rekonstruálni a két világháború között a helyi társadalomban lezajlott etnikai-vallási folyamatokat, amelyek feszültségeket és konfliktushelyzeteket termeltek az addig évszázadok óta háborítatlanul együtt élő, egymással keveredő, különböző felekezetű és etnikai származású egyének között.

A hozzáférhető történeti adatok, egyházi feljegyzések felhasználása mellett a hangsúlyt az események résztvevőivel, a közvetve érintett egyénekkkel készített emlékező beszélgetések értelmezésére helyezzük.

Történeti előzmények

A történettudomány a 17-18. századi erdélyi népességmozgások kutatásánál a székelyföldi román bevándorlást is számontartja. E belső vándorlás több tényező együtt hatásának következménye volt (állattenyésztő életforma, háborúk, járványok után megfogyatkozott helyi lakosság, szolgálatokkal túlzottan megterhelt jobbágyhelyzet stb.).²

A belső vándorlás és ezzel párhuzamosan a keveredés-beolvadás jelenségköre különösen jelentős volt a nyelvhatár térségében. Csík, Háromszék és Udvarhelyszék felekezeti megoszlása a múlt század hetvenes éveiben szemléletesen tükrözi az előző korszakokban végbement népességmozgásokat³ (x-szel az 1 % alatti értékeket jelöltük).

	Háromszék megye		Csík megye		Udvarhely megye	
	fő	%	fő	%	fő	%
Római katolikus	41468	33,1	91627	82,6	35060	33,2
Görög katolikus	1962	1,6	17485	15,7	2010	1,9
Görög keleti	21338	17,0	34	x	4121	3,9
Ágostai	411	x	223	x	2747	2,6
Református	54548	43,5	321	x	36533	34,6
Unitárius	5029	4,0	26	x	24451	23,2
Izraelita	486	x	528	x	581	x
Egyéb	35	x	696 (örmény)	x	27	x

Udvarhely megyében a görög katolikus és a görögkeleti egyháznak 13 településen volt 1877-ben temploma: Abásfalván, Alsóboldogfalván, Bözödújfalun, Székelykeresztúron, Székelyudvarhelyen és Szenterzsébeten a görög katolikusoknak; Alsóboldogfalván, Benében, Darócon, Erkelen, Magyarfeleken, Nagygalamfalván és Vargyason a görögkeletieknek.

A megye Homoród járásában ugyanebben az időben 980 görög katolikus és 1550 görögkeleti lakos élt. A görögkeletiek többségét a járás déli és erdővidéki településein tartották nyilván (Bene, Daróc, Vargyas, Száldobos).

A Homoród járási görög katolikusok többsége (683 személy) négy Kishomoród menti településen található a múlt század hetvenes éveiben: Homoródalmáson 394, Homoródkarácsonyfalván 122, Lövétén 111, Oklándon 56 lélek. Ennek ellenére a múlt században még nincs templomuk a fenti helységeken, csak a Nagyhomoród menti Abásfalván, ahol 52 görög katolikus személy élt ekkor. Feltehető, hogy az Abásfalvára korábban betelepült hívek anyaszentegyházi jogot kaptak, kápolnát emeltek, és a Kishomoród menti településeken csak később szaporodtak meg. Az erdővidéki Füle kivételével a járás összes görög katolikus hívei az abásfalvi anyaszentegyházhoz tartoztak.

A Kishomoród menti települések kiterjedt erdős legelőkkel, hegyi kaszálóikkal, kedvező feltételeket nyújtottak az állattenyésztő életformának. A juhászat, az erdei legelőkön tartott „kinnháló” csordák, a makkoltatás a fennmaradt peres iratok tanúsága szerint e falvakban a feudalizmus évszázadaiban végig jelentős volt.

Az a tény, hogy a közel ezer görög katolikus léleknek hosszú időn keresztül csak egy kis kápolnája volt a járás egyik félreeső falucskájában, az e felekezethez tartozók szerény anyagi körülményeire is utal.

Udvarhely megye Homoród járásának felekezeti megoszlása 1877-ben: római katolikus: 3525, görög katolikus: 980, görögkeleti: 1550, ágostai: 1922, református: 10445, unitárius: 10616, izraelita: 104, egyéb: 6.⁴

Célkitűzésünket szem előtt tartva, néhány szóban szükséges vázolnunk a homoródalmási felekezeti-etnikai együttélés előtörténetét is. A román etnikum bevándorlásak a településre már a 17-18. század fordulójáról maradtok fenn levéltár-i emlékei.⁵ A 17. század közepétől bizonyíthatóan unitárius hitre tért lakosság közé szórványosan vagy csoportosan beköltöző román etnikumról egy 1761-es összeírásban történik említés, ekkor 29 „oláh” családot vesznek nyilvántartásba.⁶

1766-ban a faluban 772 az unitáriusok létszáma. Az egyházközségnél fennmaradt püspöki látogatások jegyzőkönyveiben az 1840-es évek közepétől az oktatás helyzetét ellenőrző egyházi hatóságok rendszeresen feljegyzik a „más valláson” levő gyermekek létszámát is. Valószínű, hogy az ezt megelőző időszakból azért nincsenek feljegyzések e jegyzőkönyvekben, mert a görög katolikus és a római katolikus családok külön oktatót tartottak. Erre utal egy megjegyzés 1799-ből: „...jött a visitatio eleibe ilyen dolog is, hogy a leány gyermekek mostanába más valláson levő Tanítóhoz kezdettenek járni tanulás véget, menyét a visitatio éppen improbál...” A múlt század negyvenes éveitől a következő adatok maradtak fenn:

1845: „a tanulók 8-on kívül unitáriusok”

1848: „4 oláh gyermek”

1864: „56 fiú, más vallású 10”

1867: „63 fiú, más vallású 11 fiú”

„33 leány, más vallású 10 leány”

1871: „75 unitárius, 30 idegen vallású”

A más vallású gyerekek többsége görög katolikus lehetett, ha tekintetbe vesszük a falu felekezeti megoszlását a múlt század hetvenes éveiben: unitárius 1416,; görög katolikus 394; római katolikus 85; református 12; izraelita 12; görögkeleti 1.⁷

Mivel a rendszeres iskolalátogatás hiánya gyakori panasz a jegyzőkönyvekben, feltételezhető, hogy a jórészt pásztorkodással, hegyi tanyákon való állattenyésztéssel foglalkozó román eredetű családok gyermekeinek is csak egy bizonyos hányada járt rendszeresen iskolába.

A román etnikum feudalizmuskori jelenlétét a faluban néhány helynév és a köznyelv román eredetű kölcsönszavai is őrzik. A helynevek kivétel nélkül a faluhatár erdős legelőit, kaszálóit jelölik, ez a tény a beköltözötték életmódjára is utal: Péter kápája, Ficsórok halma, Nyika mocsár, Turba mocsár, Románkútja, Ábrántanyája, Bojér nyíre, Csoszlik(?), Szusznáda(?), Nyikáné.

Nem elhanyagolható tény, hogy a fenti helynevek a falu helynévanyagának körülbelül 1,5%-át jelentik, tehát akkor születtek, mikor a faluhatár csaknem teljes egészében el volt „keresztelve” - a határ fizikai terében való tájékozódás szempontjából oly fontos - helynevekkel.

A feudalizmus évszázadaiban az erdélyi magyar nyelvi környezetbe bekerült román kölcsönszavak⁸ a helyi köznyelvben ma is élnek. Különösen gazdag a juhászathoz kapcsolódó kölcsönszó-készlet: orda, zsendice, kukerca, bács, pakulár, monyator, esztana, kerenta, berbécs, cáp, cimbor.

Az öltözet ma már kihalóban lévő kölcsönszavai a kuni (rövid posztókabát), karinca (kötény).

Ritkábban bár, de a köznyelv egy-egy beszédfordulatában is felsejlik a valamikori nyelvi együttélés: „nem volt kápás” (nem volt képes).

A faluba beköltöző idegen családok a társadalom és a település periferiáján éltek. Mais a román eredetű családok zöme a falu szélein él, akik „beköltöztek” a faluba csak vásárlással szereztek a beltelkeiket.

A helyi falumonográfia szerint⁹ e családok csak 1848 után jutottak saját földbirtokhoz a Kornis család birtokainak szétosztásával, amiből következtethető, hogy telepített családok is voltak a faluban.

A román családok beolvadásának időbeni folyamatát jóformán semmilyen történelmi adalék nem jelzi. Csak feltételezésekre és néhány cáfolhatatlan, a helyi társadalomban működő, az asszimilációban szerepet kapó tényezőre utalhatunk. A folyamatosan beköltöző népesség vándorlásának gazdaságitársadalmi okai lehettek. A földrajzi áttelepülés egyszeri és végleges lehetett, semmi nyoma annak, hogy az elhagyott környezettel kapcsolatot tartottak volna fenn az áttelepültek. (Az egyházi feljegyzések szerint fogarasi románok kerültek Almásra.)

A többségi nyelvi környezetbe került betelepültek anyanyelvhasználata a családi életbe szorult vissza. Ismeretes, hogy a nyelvhasználathoz a 17-18. században nem tapadtak ideologikus értékek a szóban forgó társadalmi környezetben. A nyelvhasználatot kizárólag gyakorlati szempontok szabályozhatták, ezek a szempontok jelentették az „asszimilációs nyomást” ebben az időben.

A faluban ma még élő volt görög katolikusok (1904-5-ben születtek) nem emlékeznek arra, hogy nagyapáik románul tudtak volna, hogy beszéltek volna elődeik román nyelvtudásáról, de emlékeznek arra, hogy a szüleik, nagyapáik „oláh mestorről” beszéltek.

A nyelvcseré után a származástudatot a görög katolikus valláshoz tartozás őrizte tovább: „Román származásúak csak úgy voltunk, hogy görög katolikusok voltunk, s azt mondták a görög katolikusoknak, hogy oláhok. Itt születött apám és, nagyapám és Almáson, románul nem tudtak”. (S. Gy.)

A származástudat fenntartásában az asszimiláló többségnek is megvolt a maga szerepe azzal, hogy megkülönböztette a román származású családokat („oláhok”).

A görög katolikus egyház papja „magyar görög katolikusok”-nak nevezte híveit: „A pap Abásfalváról járt által amíg élt, azt mondta hittanórán a gyermeköknek, hogy magyar görög

katolikusok vagyunk, így mondta ő, Boér István volt a neve, vasárnaponként jövögetött ide.” (V. L)

Néhány szót kell szólnunk a beköltözőket befogadó társadalmi környezetről.

A 16-17. században lófősített, nemesített kisbirtokos családok határozták meg a „hely szellemét”. A 17. század végétől szép számban fennmaradt iratokban, contractusokban, „osztály levelek”-ben, zálogleveleken a helybéli lakosok szigorú következetességgel jelölik meg saját azonosságukat: „mü kik vagyunk Nemes Udvarhely Széki Homoród Almási ... minnyájan Nemes Személyek”, vagy: „egy vérből való osztályos atyafiak...”.

A possesszorátus fennmaradt írásos dokumentumaiból természetesen hiányoznak a román eredetű családokra vonatkozó adatok. Valószínű, hogy ez utóbbiak nyelvcserejénél sokkal hosszabb folyamat volt a kulturális különbözőségek (öltözet, táplálkozási szokások, viselkedésmódok) kölcsönhatása a mindennapi életben. Ennek a folyamatnak emlékei még élnek az idősebbek emlékezetében: „Megmondom a valóságot: a vén György János még gyűszűszíjjat viselt, olyan apámnak es volt. Ott tartották a bicskát, a kunét s a dohányt, mieffélit. Osztán ez elmaradt, az öregök nem éltek míg a világ, letették ezt a viseletöt s kapcsolódtak bé a magyarság közi.” (S. Gy.) Ez a bekapcsolódás a múlt század végétől az egyre gyakoribb vegyes házasságokban és az unitárius vallásra való áttérésben is megnyilvánult.

Felekezeti élet

A többségi, unitárius vallás szerepéről a helyi társadalom életében dokumentumok, jegyzőkönyvek, adományokról szóló feljegyzések sokasága maradt fenn. Röviden itt annyit elegendő elmondani, hogy az unitárius egyház a falu közösségi, társadalmi életének szabályozásában, szervezésében, századokon keresztül a legfontosabb intézmény volt. Az egyház az iskoláztatás, ifjúságnevelés, a szocializáció fontos tényezője. Bekapcsolja a helyi társadalmat a „nagyvilágba”, adományaival közeli egyházközségeket támogat. Például egy évtized alatt, - 1792-1802 között, Kolozsvárt a „Mester házának”, a „Ketseti templom számára”, a „Miklósvári ref. Templom építtetésire”, a „Kolozsvári Templom számára”, az „ó Tordai Rector háza számára”, a „Thoroczkaik Oskola ház építtetésire”, a „Keresztúri Ecclesiának”, „Az Akademiázás Deákoknak” adományoz az almási unitárius egyházközség kisebb-nagyobb pénzösszegeket.

Az egyház szabja meg a társadalom ünnep- és munkarendjét a 20. századig: ... akkor az erdei kaszálókról szombaton mindenki jött haza, szombaton estére. A kecskéköt hajtották haza, akinek nem volt, hogy kire hagyja, hetfün hajtották vissza, a nép úgy jött mind egy hatalmas búcsúról vagy vásárról, ott elé a Merke útján. Az ünnepszentelés, a vasárnap megtartása, az osztán százszázalékos volt abba az üdőbe, az én gyermekkoromba... Ez az első háború előtt volt, akkor az én gyermekök s legényöcske koromba.” (P. J.)

Az unitárius egyház nemcsak hitsorsosait támogatta Erdély-szerte, hanem századunk elején a helybeli görög katolikus és római katolikus templomépítő felekezeteket is: „Sokan hozták a követ, a románság, de a magyarok, az unitáriusok es igen segítettek, pontosan, éppen úgy mint a felső kicsi katolikus templom építésinél. Mindenki segétött ... nem kényszörítötték sem a katolikust, sem a görög katolikust, az első kicsi templomot. Azt a nagyot, azt osztán most utolján azt igen.” (S. Gy.)

A többségi unitáriusok és a helybeli más vallásúak múltbeli viszonyáról egy másik beszédes tény: az 1786-ban felszentelt új templomban az egyház a más vallásúaknak is jelölt ki helyet, ami azt bizonyítja, hogy ezelőtt 100 évvel is „községünkben a különböző felekezetűiek szeretetben és testvériségben éltek”. (Részlet Ferencz József unitárius püspök ünnepi beszédéből az 1886 szeptemberében tartott ünnepegen.)

A görög katolikusok felekezeti életéről csak az emlékezet őrzött meg adalékokat. Az 1921-ig leányegyházként működő felekezetnek a tízes évek előtt épült fel az első temploma. Addig az abásfalvi anyaegyháztól járt át a pap, az istentiszteletet családi házaknál tartotta. Felszegben és alszegben is volt egy-egy tágasabb kőház, ahova a hívek összegyűltek: „Felszegben lakott valamikor az oláh mestőr, ott Vasziék mellett, ott volt egy csengettyű, jó hangja volt, felszegbe hallott, fel volt szerelve mind egy kicsi harang. A mestőr elhalt s akkor a Vasziék odavitték magokhoz.” (S. Gy.)

A gyermekek hittanórákra átjártak Abásfalvára: „Mikor gyermek voltam onnat alszegből jöttem a gyermekök, s innet felszegből es, s itt esszegyűltünk s mentünk által Abásfalára, ott volt egy kicsi kápolna templom, a pap amíg tudott menni oda kijött, de osztán megsántult, a lába eltörött volt s nem tudott jöni s azonba meg es halt...” (V. J.)

Templomépítésre e század elején kerül sor, mikor egy gyermektelen görög katolikus házaspár az egyháznak adományozza a falu alsó részén lévő beltelkét: „Alszegbe Júlis János, másképpen Sándor János volt, felajánlotta a kertjét, hogy építsenek egy templomot. Azok akkor osztán hezzafogtak, de nem tudtak sokra menni. Oda valamennyi követ vittek volt, de hát egy templommal baj van ugye. Akkor bácsim, Vaszi Istán odaállott - mert a görög katolikus valláson voltunk mű - s két ökör árát reafizette a templomépítésre. Azt mondta a kőműves mestőr, hogy Vaszi bácsi, ha maga elmenyen hagyok itt mindent. Na, így a bácsim segítségével felépült az a régi templom. Ez körülbelől 1906-7-be lehetett, hogy mikor azt pontosan nem tudom.” (V. J.)

Nemsokára felépült a falu felső végén a római katolikus templom is, most már dicsérhetette Urát minden felekezet a maga hajlékában, a falu pedig több más, többtemplomos erdélyi társával példázhatta, amit a történész így fogalmazott meg: „Erdély a kontinens felekezetileg egyik legtarkább régiója.”¹⁰

Állt tehát a három templom, középen az unitárius, délen a görög katolikus, északon a római katolikus, harmonikus „szentháromságként”, nemcsak e táj felekezeti tarkaságát, hanem a többség másokkal szembeni türelmességét is bizonyítva. S állhatott volna még hosszú ideig, ha a vallásgyakorlás nem válik rövid idő múlva a politikai-hatalmi célkitűzések megvalósításának eszközévé.

Változások a két világháború között

Közismert, hogy a húszas évektől a román kormányok állandó célkitűzése a nemzet egységesítésének és konszolidálásának megvalósítása volt. A nemzeti homogenizálás fő akadályainak a különböző tanítási nyelvű és típusú iskolákat tekintik. „A kiegészített Romániából el kell, hogy tűnjön a négy különböző iskolatípus, és helyébe kell, hogy jöjjön egy egységes iskola, melynek hivatása, hogy megteremtse az összes románok nemzed egységét... Nemzeti szükségesség a kisgyermek-iskolák létesítése olyan helyeken, ahol az idők mostohasága miatt sok román gyermek elveszítette ősei nyelvét, vagy elmagyarosodtak vagy eloroszosodtak. Nemzeti szükségesség ezeket visszavezetni őseik nyelvéhez”, mondja Gabroviceanu törvényjavaslat-előterjesztő 1924-ben, az elemi iskolai törvény előterjesztésekor.¹¹

Az iskolák mellett a hitéletet is a nemzeti célok szolgálatába állítják: „Az elrománosítás fő célpontjául azonban a görög katolikus és görögkeleti magyarok szolgáltak, akik között ez eredménnyel is járt, mert egy részük amúgy is román származású volt, vagy románul is tudott.”¹²

Az országos politika magasában elhangzó célkitűzések a hatalom helyi korifeusai ténykedéseinek függvényében valósultak meg a helyi társadalmakban.

Almásan a két világháború közötti időszakban a központi hatalmi ideológiát érvényesítő legfontosabb személyiség „a román pap” volt.

Teodoran Gheorghe csaknem másfél évtizedig volt a helyi görög katolikus egyház adminisztratív úton kihelyezett papja. A Kisküküllő mentéről került Almásra, magyarul kitűnően beszélt. Mielőtt lelkész lett volna, banktisztviselőként dolgozott. Rajta kívül még más román tisztviselők, tanítók, csendőrök is megfordultak a faluban a huszonkét év alatt, azonban a közösség emlékezetében mindannyiuk emléke eltörpül „a román pap” alakja mellett.

Teodoran lelkész almási működésének lényegét röviden a kulturális agresszió fogalmával határozhatjuk meg. Az agresszió tárgya a vallási-etnikai identitás. E két fogalom tartalma összeolvadt a helyi közgondolkodásban: aki a két világháború között görög katolikus volt, az „román” lett, az unitáriusok „magyarok” voltak.

Mielőtt rátérnék Teodoran pap tevékenységének részletezésére, szükséges néhány szóban jelezni, hogy milyen helyet foglaltak el ebben az időben az egyéni-közösségi azonosságtudatban a nemzeti identitást hordozó tudattartalmak, és milyen „román” kép élt a helyi társadalomban. Nyilvánvaló, hogy ma lehetetlen e kategóriáknak az egyéni identitástudatba integráltságát pontosan megállapítani, a szórványosan fennmaradt adalékokból csak a tendenciákra következtethetünk. Mégis fontos utalni e tudattartalmak lehetséges jelentéseire az azonosságtudat szerkezetében, mert nemcsak a kulturális agresszió tárgyai, hanem később az agresszív cselekedetek mozgatórugóiként is működnek.

A 19. század közepétől kezdődő társadalmi változások következménye, hogy a helyi társadalomban a „Minnyájan Nemes Személyek” identitáselem helyébe - amely természetesen a nemteleneket kizárta a társadalom tudati közösségéből - lassan szélesebb érvényességgel bíró kategóriák kerültek.

A nemzeti szinten zajló nemzettudatépítés kategóriáinak beépülése a köztudatba az értelmiség közvetítésével történt.

Székelyek vagytok, hazafiaknak kell lennetek: szeressétek hát a hazát is, jobban mint bármely más nemzet szeretheti... Hazafiság, erkölcsiség, vallásosság! Ezeknek legyen ápolója és terjesztője e templom, még évszázadokról évszázadokra” - mondja az unitárius templom 100 éves évfordulóján 1886. szeptember 19-én Ferencz József unitárius püspök.

Székelyek, hazafiak, hazaszeretet már olyan kategóriák, amelyek beépülhetnek a társadalom minden rétegének a tudatába.

A századforduló körül a helyi köztudatba bekerülő, romantikus nemzet- és haza-képet megjelenítő dalokban (a világosi fegyverletételről szóló bús ének, A Szittyá induló, Ének a magyar turulról, Az aradi tizenhárom vértanú szomorú éneke), amelyek kéziratos füzetekben terjedtek, a haza és nemzet hősiességét kifejező nemzeti szimbólumokkal egy újfajta azonosságtudat elemei forgalmazódtak.

A „szép magyar haza”, „szép magyar korona”, „a magyarok hatalmas Istene”, „a magyar szabadság”, „híres magyar hősök”, „ezer évről mond mesét a szél”, „olyan drága hon egy sincs, mint a magyar” és más hasonló tudati-gondolati elemekkel azonosulhatott a magyar anyanyelvű egyén.

Ezek az elemek beépültek a közösségi tudatba, s mikor a „Megállj, megállj kutya Szerbia!” indulóval hadba vonuló székely baka otthon maradt Családjának azt írja, hogy „a hazáért, a királyért s értetek halok meg”,¹³ akkor egyértelmű e fogalmak jelentéstartalmában a nemzethez való tartozás tudatának beépülése az egyéni identitásba.

Az „egy vérből való osztályos atyafiai” tudatelemet a haza, a nemzet képzete váltja fel, s akit az előbbiből származása miatt kizártak (románok), most származásra való tekintet nélkül befogadja a második kategória.

A magyar nemzettudat-építő ideológia hatékonyságát az Ábrán István almási lakoséhoz hasonló viszonyulásmódok jelzik, a harmincas évekbeli erőszakos hittérítések idejéből: „Ábrán István 75%-os hadirokkant atyánkfíát, földhözragadt szegény embert, arra kényszerítették, hogy gyermekeit az iskola román tagozatába járassa, s térjen át az egész

családjával a görög katolikus vallásra. Ő azonban azt felelte, hogy nem a származás határoz, hanem az érzés. Ő már a magyarságért odaadta egyszer fél életét a háborúba, s ha most kívánják a másik felét is kész odaadni, de a vallását el nem hagyja...” (D. B.)

A nemzedékek óta nyelvében, vallásában asszimilálódott egyén származását már csak a neve őrzi, azonosságutadatába beépült a magyar haza és nemzet képze.

A „román kép” a helyi társadalomban az első világháború előtt

A 19. század végétől túlnépesedő faluból a létfenntartás gondja gyakran mozdítja ki az egyént megszokott környezetéből. A gyenge termőképességű határon folytatott mezőgazdasági munka mellett szükség volt a kiegészítő jövedelemforrásokra. Az égetett mésszel való kereskedés, az ó-romániai városokban való szolgálás olyan alkalmak, ahol román emberekkel kerülnek gazdasági-társadalmi kapcsolatba a falujukat időlegesen elhagyók. Ezekben a kapcsolatokban nem születtek a románsággal szemben negatív prediszpozíciók. Lehetek szórványos, egyéni esetek, társadalmi érvényű előítéletek kialakulásáról azonban ekkorról semmiféle adalékunk nincs.

Az első társadalmi méretű negatív tapasztalat az 1916-os román betörés, akkor a falu népe - származásától függetlenül - menekül, vagy az erdei tanyákon bujkál.

Az országos politikában a húszas években meghirdetett nemzeti homogenizálás jegyében a helyi társadalomban is lassan beindul, és a harmincas évek végére kiteljesedik a kulturális dominanciáért való harc. A következőkben ezt a folyamatot próbáljuk nyomon követni, csak a helyi társadalom történéseire figyelve.

A magyar anyanyelvű lakosság körében megkezdődik a származáskutatás. Nemzetiséget igazoló iratok (Certificat de nationalitate) maradtak fenn a húszas évek végéről a családi levelesládákban.

A község politikai vezetésébe a hatalom a helyi román származású egyéneket juttatja be. E személyek működését azonban a falu lakói cselekedeteik alapján ítéli meg: „Példának Sorbán Mihályt tudnám felhozni, olyan bíró volt tizenkét esztendeig, hogy olyan se azelőtt se azután nem volt! Román eredetű embőr. Pártolta a gyengét, szembeállott a szógabíróval, a jegyzővel, karakteres, talpraesött embőr volt. De volt hitvány embőr es, például Gódra, ő irodaszolga volt, mindenkire árulkodott.” (Sz. A.)

Az iskolában 1826-tól beindul a román tannyelvű oktatás, a kihelyezett román tanítók mellett Teodoran pap is állandó tagja a tantestületnek. Oktató munkájának nem tulajdonít nagy jelentőséget: „Az iskolába nem törődött sokat a tanítással, csak a politikával s a híveivel.” (Sz. A.)

A románosítás fő eszközeként a görög katolikus egyház szolgált. Bomhér István lelkész magyar görög katolikusai lettek az unitárius többség szemében a falu „románjai”.

Hogyan ment végbe ez az identitásváltás, és milyen új identitás volt a tartalma? E váltásnak kedvező feltételei voltak. Szociálpszichológiai feltételként nem hagyható figyelmen kívül, hogy a faluban nemzedékeken át számon tartották a román eredetet, habár a mindennapokban ennek a ténynek látható-tapasztalható élményanyaga már nem, vagy alig létezett. Az „oláh” identitáselem az adatközlők átfogta időszakban minden esetben a személyes élettörténet előtti korból örökölt „embléma” volt, de csoportidentitás-képző tényezőként csak részben működhetett, ha meggondoljuk, hogy századunk húszas éveire a keveredés és az unitárius vallásra való áttérés jelentős méreteket öltött. (Ez utóbbi kiderül a harmincas években görög katolikusnak erőszakkal vagy szép szóval visszaállítottak létszámából is.)

Az identitásváltás kedvező szociológiai feltétele a falu társadalmi hierarchiájából következik. Említettük az előbbieken, hogy a valamikor beköltözők a település fizikai és társadalmi terében a periférián kaptak helyet. Századunk húszas éveire annyit változott a

helyzet, hogy jó néhány román eredetű család anyagi-gazdasági potenciálja elérte vagy meghaladta az átlagot, főleg a városi szolgálással és az Amerikából hozott pénzen vett földbirtokok révén. Ennek ellenére e családokból nem kerültek ki a falu társadalmában presztízsből irányító, hangadó, közéleti megbízatást kapó személyiségek, csoportok. Erre csak a román adminisztrációban nyílt lehetősége néhány családnak. A román származásúak nagy része azonban hátrányos társadalmi helyzetű családokból tevődött össze. Ezt a helyzetet felismerve Teodoran pap néhányuknak társadalmi felemelkedést - hivatal - juttatott, és legtöbbjük fölött szociális védnökséget vállalt, sőt előnyöket biztosított nekik.

A faluban élő magyar anyanyelvűek „román” identitásának tartalmát tehát a vallási hovatartozás és a szociális tartalmak kombinációjában határozhatjuk meg. Ebből az identitásból hiányoztak a román nemzeti szimbólumok jelentéstartalmai, még ha néha elő is fordult, hogy e szimbólumok a gyakorlatban használatba kerültek (például kölcsönként román nemzeti viselet).

Feltételezhető, hogy ha nemzeti ideológiát hordozó tartalmakkal telített identitástudat épült volna ki a huszonkét év alatt, akkor a későbbi időkben, a háború utáni új román hatalom beiktatásakor újabb feszültségekre, zavargásokra kerülhetett volna sor a falu lakói között.

Különösen jó alkalom lehetett volna a román pap látogatása 1945-ben, vagy a vasgárdista csendőrök néhány napi jelenléte a faluban, akik az 1940-es eseményekért szerettek volna valamilyen revansot. Erre azonban társadalmi alap híján nem került sor. A helyi „román” identitás ekkorra szétporladt, vagy legalábbis nem jelentkezett cselekvést motiváló tényezőként. Nyilvánvaló, hogy a román nemzettudat nem gyökerezhetett meg olyan környezetben, ahol ennek első és legfontosabb feltétele a román nyelvismeret, nyelvhasználat hiányzott.

Az előbbiekben utaltunk arra, hogy a román identitás kiépítése a felnőtt társadalomban a hittérítéssel, az iskolában a román nyelvű oktatással kezdődött. A vallási mezőben jelentkező kulturális agresszió fő akadályai a fentebb már vázlatosan bemutatott magyar nemzeti ideológiát hordozó tudattartalmak, valamint az unitárius vallásra életükben, vagy már valamelyik elődjük révén átállt román származású családok identitása. Mikor az egyéni identitást sértés, támadás érte, akkor ezek a tudattartalmak aktivizálódtak.

Az alábbiakban a korabeli feljegyzések, személyes vagy közvetett élmények felhasználásával néhány agresszióformát elevenítünk fel.

A román pap „kisütötte, hogy az almási unitárius egyházközség hívei között sok román nevű van: Ábránok, Boérok, Bogdánok, Rádulyok, Sorbánok. Ezeket vissza kell téríteni, meg kell menteni a románság számára... Magához hívatta az érdekelteket s beszélt nekik arról, hogy ők ezer évig éltek elnyomás alatt, sötétségben, kilátástalanságban.” (D. B.) A szelíd meggyőzés azonban nem hozta meg a várt eredményt, s a hitélet dolgaiba a karhatalom is beavatkozott:

„...hajnalba négy órakor küldték a csendőröket reám. A csendőrpolgár Ferencz János volt, két csendőr idejött kutyával, azt mondtam nem menyek uram! Nyolc óra előtt nincs hivatal s nem menyek! Nem mentem. Felvittek azután miután megvirjadt Lövétére, ott volt akkor a csendőrőrs, egy éjjön ott voltam. Anyám unitárius volt, énes annak álltam volt, apám akkor már nem élt s osztán engömöt téröngettek vissza. De én nem mentem, nem akartam vissza állni, mert már unitárius leányt vettem volt el. Mikor én megnősültem; huszonkilencbe, akkor még nekünk békétt hagytak, hogy álljunk hova akarunk. Egy éjjön ott tartottak a csendőrőrsön s erőltettek, még Budapestöt es emlőgették, hogy oda menjek ha nem állok vissza. De nem álltam akkor ugyse vissza.

Azt mondta a csendőrőrmestőr amikor a pincéből kihoztak, hogy most menjen haza s az anya és apakönyvi kivonatot hozza fel. Én úgy eljöttem akkor, hogy többet nem mentem fel. De egyszer újra hívtak a járási csendőrök Oklándra! Ott volt a szolgabírói hivatal. Azt mondták neköm, hogy magára van szükségünk!

Akkor itthon mondtam a papnak, Simén Domokosnak, hogy mit akarnak velem. Miklós bácsi, nincs mit csináljunk, ők az erősebbek, azt mondta. Még jártam Arudbányaihoz es aki képviselő volt a minisztériumba, s egyszer idejött, véle es beszéltem. Ők nem tudnak segíteni, azt mondta, hogy én milyen vallású leszek az az én dolgom. Ha meg tudnám állani jó volna, de nem tudnak segíteni.

Azután egyszer apósom lejött ide nálunk s addig mondott, hogy né így s né úgy, hogy átalálltam. De nem akartam a máriának sem. De nem csak én, az apatársam Csíki Sándor es velem egyszerre volt az őrsön s a szolgabírói hivatalba, ő es megvette volt a lábát.” (V: M.)

A kényszerítés változatos eszközeit találták ki:

„Boér Józsefet megfenyegették, hogy a boltját bezárják, elveszik az engedélyét, ijedtében görög katolikus lett. Isztojka András, saját panasza szerint a jegyző és a görög katolikus pap puhították tanuk jelenléte nélkül. Mindketten azt mondták, hogy törvény van arról, hogy akinek az elődje román volt, saját maga es olyan vallású kell hogy legyen.” (D. B.)

1929-ben az Unitárius Egyházközségi Tanács 40 hívet családotól kénytelen volt átengedni a görög katolikus egyháznak, mert „ezeknek az unitárius vallásra való áttérése szabálytalannak nyilvánított.” (D. B.)

A változatos egyéni kényszerhelyzeteknél jelentősebbek voltak azok a diszkriminatív eljárások, amelyek nem vették figyelembe a társadalmi élet addig érvényes szabályait, és feszültségeket termeltek a helyi társadalom mindennapjaiban.

„Megszaporodtak volt akkor a hívek, mert mindenek húzta bé, ha valami hibába kapták az embört állott átal s el volt rendözve. Törvényös dolga volt, erdőkihágás vagy egyebek, akkor ment a paphoz s az elrendözte ha átalállott. S így szaporodtak fel a hívei. A vén Kurta Kádár Andrásék, Istvánék így kerültek oda...” (S. L.)

„Amelyiknek a neve olyan volt azt kezdték hívogatni, osztán le egy ganéléig mindenbe belé köttek. Ha valaki csinált egy hitványságot, vereködést vagy bármit, átállott románnak s el volt boronálva.

Ha elment az erdőbe cédula nélkül elnézték. Ha a lovakot vitték koncentrára (munkaszolgálatra) a románokét nem vitték, ha kérést írtál például épületanyagot igényöltél, azt nem hagyták jóvá csak nekik, szóval sok ilyen dolog volt. Úgy védte s pártolta a híveit Teodoran, hogy azt el sem lehet mondani.” (Sz. A.)

A részrehajló intézkedések növelték a helyi társadalom megosztottságát, a románsággal szembeni negatív beállítódáshoz vezettek, különösen, hogy egyesek kivételezett helyzetüket a többség elleni nyílt verbális agresszióval is megfogalmazták:

„Voltak olyan esetek ...például ugye F. S. es olyan hepecs mind az apja volt - görög katolikusok voltak - valakinek díszkaput csináltak a faluvégin, várták azt hiszem a szolgabíró, vagy valaki nagyobb rangú embört. S kérdözték az arrajárók, hogy kinek csinálják, s azt mondta, hogy a magyaroknak akasztófának! S osztán ugye az ilyen beszédökből gyűlölet lett.” (S. L.)

Mint mindenütt Kelet-Európában, ahol hatalomváltás történt, a berendezkedő új hatalom legitimációs tevékenységének jelentős részét a régi hatalmi struktúra lebontására, társadalmi szerepének korlátozására, megszüntetésére fordította. Esetünkben a helyi társadalomban az unitárius egyház szimbolikus hatalom volt. Az új hatalomnak a társadalom nemzeti alapon való megszervezése érdekében ki kell sajátítania a maga számára a már foglalt társadalmi-gazdasági-fizikai terepet. Ezért nemcsak hívei létszámának növeléséért, hanem az unitárius egyház szimbolikus hatalmának megtöréséért, gazdasági erejének gyengítéséért is állandó harcot folytat a húszas évek végétől 1940-ig. A konfrontáció különféle formáiról, alkalmairól (perek, foglalások, árverések, kisajátítások) számos adalék maradt fenn ebből az időből. Ezek felsorolása most szükségtelen, fontosabbnak tartjuk kiemelni, hogy ezek az adminisztratív intézkedések a helyi politikai (és a vele összefonódó görög katolikus egyházi) érdekek részéről kiváltották és fokozatosan növelték a románsággal szembeni általános negatív

beállítódást, majd a harmincas évek végére „a hátrányosan megkülönböztetett, kisebbségi hovatartozás által meghatározott identitás sajátosan nyomott, túlingerelt egzisztenciális állapotá” vált.¹⁴

Az unitárius egyházközség lelkésze abban az időben idősebb Simén Domokos volt. Az egyházközséget ért sérelmek, támadások miatt tucatnyinál több pert indított az udvarhelyi törvényszéken. Magatartása elismerésül a bécsi döntés után a magyar államtól a „Nemzetvédelmi Kereszt” kitüntetést kapta. Erdélyben még egy lelkész érdemelte ki azokban az években ezt a kitüntetést.¹⁵

Természetesen a román nemzeti ideológiát nyíltan felvállalók (ASTRA¹⁶- tagok, a Vasgárda helyi tagjai) és a többség között a mindennapi életben időnként súrlódásokra is sor került.

„ASTRA-bált csináltak Oklándon, innet lementek Sándor Gyula, István, Juon András-ő kántor es volt-tisztaromán bált csináltak, mind magyarok voltak, de még csupa öltözetük se volt, Zsomborról s innet-onnat szereltek román öltözetöt. Tudom, hogy azután István erősen mulatott egy lakodalomba, vénembör volt, táncolt. Egyszer azt mondja, tovább nem táncolok, úgy fáj a derekam. Azt mondja Csendes Berci; bácsi én tudom mért fáj a dereka. Miért? - kérdi. Azért mert az ingöt kieresztötte volt az ASTRA bálba mondta Berci. Na, ebből a beszédből olyan botrány lett, úgy esszementek, még az asztalt es felborították.” (Sz. A.)

Fokozódott a feszültség, a románellenesség a második „görög katolikus templom építésének idején 1938-40-ben.

Templomépítés „erővel”

A megkérdézett volt görög katolikusok véleménye megegyezik abban, hogy a századelőn épült templom nem volt szűk, a megszorodott hívek elfértek benne az istentiszteletek alkalmával. „A régi templom nem volt kicsike, ott elfértek a görög katolikusok jól.” (V. J.)

A dolgok logikájából következett, hogy új templomot kellett építeni, olyant, amelyik fizikai-tárgyi mivoltában is szimbolizálja a falun belüli új erőviszonyokat. A századelőn épült szerény templomocská erre a funkcióra természetesen nem volt alkalmas.

Teodoran pap az új templomnak a telket az unitárius templomtól keletre emelkedő domboldalon szemelte ki. Elképzelése a célnak megfelelő volt, a faluközpont terét uralta volna az új templom. Ez a szándéka azonban megghiúsult, nem kapta meg a telket, így kénytelen volt a régi templomot lebontatni, annak helyébe épült fel az új. Hívei közül voltak, akik nem értettek egyet a régi templom lebontásával:

„Mondtam a tisztöletös úrnak, Teodorannak, hogy ezt a kicsi templomot ne bontsuk le, míg a nagy nem lesz készön, mert nem biztos, hogy a nagy elkészül, valami olyan levegőt vettem észre. Ez már harminchét-harmincnyócba volt azt hiszem. - Maga hogy beszél? - azt mondja. De a végin csak úgy lett. Én azért nem akartam elbontani, hogyha ez megmarad az a kicsi nép esszehúz, de ha ez sem lesz s más sem lesz ...” (S. Gy.)

A templom állami segélyből és közmunkával épült, valószínűleg títusterv szerint (egy fennmaradt fénykép alapján megállapítható, hogy hasonmása volt a segesvári, Küküllő melletti ortodox templomnak).

A munkálatokat egy építészmérnök vezette. Az egyház erdejéből fát termeltek ki, téglát égettettek.

„A pénz az államtól volt. A közmunkát megcsináltuk, amennyi ki volt vetve, már nem tudom hány nap, s akkor dolgoztunk úgy, hogy fizették.” (S. Gy.)

„Kényszer munkával megcsináltatták azt a nagy templomot, mindenkinek fogattal vagy kézierővel menni kellett. Rengeteg közmunka volt. Adott az állam amit adott, de itt a népet reahajtották.” (Sz. A.)

„Azt a templomot erővel építették fel. Az én bátyám mondta, hogy erővel építettük fel, nem jóakarattal - akkor mondta míg építettük - s ebből még annyi baj lesz, ebből még sok sütőház lesz a faluba, s úgy es lett! Akkor mondta mikor rakták fel, erővel! Bosszúságból épült, sokan nem akarták. Sok sütőház s kemence lesz még ebből, mondta bátyám.” (V J.)

Természetesen ma már ellenőrizhetetlen, hogy ezek az utólag beigazolódott előrejelzések valóban elhangzottak-e, de nem is ez a fontos, hanem az erre való emlékezés ma is érvényes és vállalt hiedelemszerű jelentése: az erőszakkal épített templomfalak nem lesznek tartósak.

A bécsi döntést követő napokban derült ki, hogy az eltelt másfél évtizedben milyen változások történtek a helyi társadalomban, mennyire „borult fel a falu egyetértése, békéje, amely azelőtt teljes volt és tökéletes, nem ismert fajt és felekezetet”. (D. B.)

A hatalomváltás napjainak történéseit-hangulatát más források hiányában személyes emlékezések felhasználásával próbáltuk értelmezni. Természetesen e napok eseményeiről a számos szubjektív élmény kinek-kinek akkori és mai élethelyzete és az eseményekben való részvétele szerint, érdekeltségei-egyszóval az emlékezetműködés mechanizmusai szerint fogalmazódik meg. Ezekből a személyes interpretációkból csak azokat válogattuk ki, amelyek autentikusnak tűnő, ellenőrizhető információkat közöltek, nem kívántunk érvényt szerezni az értékelő (szubjektivitást túlzottan érvényesítő) beszámolóknak, azért csak igen kevés emlékezetanyagot közlünk gyűjtésünkből.

Kiszűrve a hatalomváltás napjaira emlékezők szövegeiből a közös elemeket, arra a következtetésre jutottunk, hogy az 1940-es év mint „hívójel” két interpretációs csomópont köré sűrűsödő élményréteget mozgósít: 1. a többség euforikus hangulata, 2. az „igazság órája”.

Mindkét paradigmában számos érzékletes élménydús emlékezés gyűjthető. A minket érdeklő 2. paradigmában azokról az agresszív cselekedetéről szólnak, amelyek jelzik a helyi társadalomban az együttélés szabályainak, normáinak átminősülését, a magatartásmódokban, viszonyulásokban addig érvényes határok eltolódását.

Azokat az agresszív cselekedeteket, amelyek az emlékekben felbukkannak, két típusba sorolhatjuk: verbális és fizikai agresszióformák. Az emlékezők által felidézett verbális agressziók jellegzetessége, hogy nyilvános térben hangzottak el, és a címzett görög katolikus személy passzívan viselte el.

„Arra emlékszem, hogy tánc volt, s egy legény félbeszakította a muzsikásokat s azt kezdte el muzsikáltatni, hogy: „Horthy, Csáki, Teleki, aki oláh menjen ki!” Ki is mentek valakik a táncteremből, de a személyekre már nem emlékszem.” (S. D.)

„Húsz-harmincan esszetömörültek s itt járták a falu utcáit, itt jöttek fel a magyar lobogóval, de aki nem volt hibás azt nem bántották, avval nem foglalkoztak. Az uram éppen a tehenőket felhajtotta volt a vízre itatni, ott a karfáknak neki volt a faluvégin támaszkodva mikor jött a menet, de őt nem bántották. De már itt a szomszéd Farkas András, ő egy kicsit nagyszájú volt s románys volt, neki már kiáltották, hogy: „Horthy, Csáki, Teleki, kopac oláh gyere ki!” De az nem jött ki. Muszka Eszter volt a felvonulók vezére...”(S. L.)

A verbális agresszió mellett a személyi tulajdon elleni támadások, a személyes, családi térbe való csoportos behatolások is előfordultak. Leggyakoribb az ablakbetörés volt, a családi házak ablakait kövel dobták be.

»Az ablakot béverték volt nekünk es, itt futtak le az utcán s egy néhány ablakot behajítottak. Voltak házak, ahol még jobban béverték... Én pedig nem vétöttem senkinek. Ha jót nem csinálhattam valakinek, rosszat sem csináltam. Méges behajították az ablakot... Azok már meg vannak halva, nagy része... Megtudtuk, hogy kik voltak. Az embör azokra többet nem tudott úgy nézni mint azelőtt.” (V. M.) (Ez az agresszióforma újból megjelent 1990-ben, amikor a téesz felszámolása körüli érdekellentétek és feszültségek ebben a formában is megnyilvánultak.)

Személyeket ért fizikai agresszió az emlékezők szerint két esetben történt. Ezek az esetek gyakran beszédtemák, többféle-gyakran egymást kiegészítő, illetve ellenőrző - változatukat jegyezhetjük fel.

Az egyik esetben az agresszió célpontja egy volt román csendőrkatonára, aki „sokat megvert volt, ütötte a népet mint a lovat, sokan haragudtak reá.” (Sz. A.) Erre az eseményre úgy emlékeznek, mint a jogos közösségi igazságszolgáltatás mozzanatára: „Nép annyi volt, hogy rengeteg. Egy nagy kötelet a kezire kötözték, a másik vége künn volt az udvaron, így hozták le a ház padlásáról, ahova felmenekült volt. Húzták ki az útra, s ott rúgták s ülték, ki ahogy érte. Így hozták le az irodára. Más kézbelivel nem ütték, úgyhogy amit kapott azt mind megérdemelte, mert azt hiába mondjuk, hogy ártatlan volt, mert nem volt az! De milyen a nép, mikor zendületöt kap, aki soha nem verődött, azok es mind ütték.” (Sz. A.) A megtámadott egyén végül a magyar csendőrök fedezete mellett hagyta el a faluhatárt: „úgy elment akkor, hogy többet nem láttuk, többet nem hozta errefelé a lelkit.” (Sz. A.)

A másik esemény szereplői falusfelek voltak:

„Barta olyan hitvány embör volt, hogy Gódra sem volt hitványabb. Egyik magyar volt s a más román. Gódra irodaszolga volt s besúgó volt. Itt ezen nincs mit kertelni, ezt megmondhassák mások es. Barta egy hitvány tolvaj, rosszféle embör volt. Ahogy magyar világ lett, futott Gódrához a kapura. Akkor ő egyedül ment, de azelőtt ott már többen megjárták volt magukat, innen a táncról csoportosan mentek s béverték az ablakokat, a nép haragudott a románokra. Annyi követ béhánytak Gódráni az ablakon, hogy kosárral hordták ki a házból.

Elég, hogy Barta futott, bűdös oláh, agyonütöm, kiáltotta. Gódrának ott voltak a testvérei a kapun belől, ott reszkettek, várták a még újabb látogatókat. Barta ahogy bélépött a kapun, Gódrának a testvére fejbe vágta azonnal a fejszével. Ott megsemmisült Barta, vitték a kórházba.” (Sz. A.)

Templombontás

A falu többségének románellenes hangulata ellenére a ma is felpanaszolt legsúlyosabb románellenes tett - a görög katolikus templom lebontása az emlékezet szerint nem helyi kezdeményezésre történt. Ismeretes, hogy a bécsi döntés után, november 26-ig a visszkapott területek katonai parancsnokság alatt állottak. A templom lebontásának kezdeményezése a katonai vezetéstől származott: „Egy katonai parancsnok, egy magyar százados Oklándon a járasszékhelyről parancsot adott, hogy le kell rombolni. Mert azt nem éppen önfejűleg csinálta a nép, nem mert volna senki hezzanyúlani. Oklándról a százados parancsot adott, hogy bontsák le, csak úgy nem állott neki a nép... Akkor a falu vezetősége megtárgyalta s a népet toborozták, de az ment is hívatlan, egy része, olyanok is mentek aki román vallású volt.” (Sz. A.)

„A bíró s a jegyző kivették, hogy kinek hány nap kell menni bontani. Felsőbb parancs es volt ugye, lehetött hallani akkor, hogy itt es túl es megbontották a templomot.

Hatalmas épület volt. Úgy kell mondjam, ahogy volt, a magyarok mentek szivesön bontani, mert ott ilyen-olyan került nekik. Minden elpárolgott onnan. Az nem szabadott volna, de szabadság volt, ugye a magyarok megadták a szabadságot.” (S. Gy.)

A bontás egyik mozzanata – a keresztlevétel - élénken es több változatban él a közösségi emlékezetben. A férfi, aki felment, hogy a keresztet lehozza „olyan mindenféle embör volt, ügyes embör volt, de mindenféle embör volt, ha kell így es, ha kell úgy es... S ő volt a legbátrabb, aki felment s a keresztet ledobta-e, vagy lehozta-e, hát akkor nem olyant beszélt amilyent kellett volna s a Jóisten meglátogatta! Későbbben egyszer levágták egyik lábát s utána le a másikat s teljesen meg volt semmisülve.” (S. Gy.) Más emlékezők szerint a férfi a földre dobott keresztet ugrálva szitkozódott.

Ezzel az esettel kapcsolatban figyelemre méltó a lábak amputálása és a keresztlevétel között összefüggést teremtő és ezt az összefüggést az emlékezetben kiemelt helyen megőrző közösségi gondolkodásmód. A kereszt a más vallásúaknak szent tárgy, ahhoz a szent dologhoz tisztelettel kell viszonyulni a „kereszttagadó” unitáriusoknak is.

A templom és pap nélkül maradt görög katolikusok nagy része az unitárius vallásra állt át - illetve vissza. Kozma Miklós néptanító 1943-ban készült falumonográfiája szerint a magyar állam a római katolikus vallás felé próbálta irányítani a görög katolikus vallásból kitérő híveket. Erre vonatkozó emlékeket a megkérdezett idős emberek nem tudtak felidézni.

Epilógus A humoródalmási román-magyar szembenállásnak tragikus utótörténete van. Teodoran pap valamikor a front átvonulása után visszalátogatott a faluba. Az unitárius lelkész, az énekvezér, a jegyző és egy egyházi előljáró társaságában töltött el néhány órát: „Később az szűrődött ki, hogy Teodoran megmérgezte volt őket. Cigarettaival kínálta mind a hármat, a papot, a kántort és a jegyzőt, még ott volt Pap János, de ő nem volt szivaras, nem szívta el, megkínálta, de nem szívta el, nem volt dohányos embör.” (Sz. A.)

Hangsúlyozzuk, hogy így él a köztudatban az esemény. Tény, hogy a három javakorabeli férfi gyógyíthatatlan betegségben rövid idő (néhány hónap) alatt elhunyt. (A csíkszeredai Állami Levéltárban fennmaradt 1946. ápr. keltezéssel Fülöp Domokos halotti bizonyítványa, ahol a halál okaként vérfertőzés szerepel.)

Az elhunytak hozzátartozóinak nem volt semmi bizonyítékuk, amivel igazolható lett volna a „román pap”-nak tulajdonított cselekedet.

Ettől függetlenül a lelkészét 1945 karácsonyán, énekvezérét 1946 húsvétján temető megdőbbsent közösségben máig él a meggyőződés, hogy a „román pap tette el” köztiszteletben álló vezetőit.

*

Áttekintve a falu társadalomtörténetének a két világháború közötti jelenségeit, az 1940-es eseményeket és az azóta eltelt évtizedeket szem előtt tartva, röviden levonható következtetésünk, hogy egy kulturális hegemoniára törekvő stratégia kudarcát követhettük nyomon.

Az államnemzeti ideológiát a helyi társadalomban erőszakkal érvényre juttató szándék, az adott szociokulturális kontextusban egy kisebbségi csoport vallási identitását sajátította ki és használta fel domináns szerepének kiépítésében.

A vallási identitás kisajátítása és a többség szempontjából, a hatalmi beavatkozásokkal párhuzamosan, negatív értékekkel telítődő etnikai identitássá minősítése megzavarta a helyi társadalomban évszázadok alatt kialakult egyensúlyt, a kulturális kölcsönhatások megállapodott, egyéni és közösségi életbe beépült mintáit. Ideologikusan befolyásolta a társadalom működését, személyes identitászavarokhoz is vezetett.

Egyik beszélgetőpartnerem még ma sem érti világosan, hogy miért volt ő otthon a falujában „román” görög katolikus, magyar anyanyelvű egyénként, és 1939-ben a besszarábiai munkaszolgálatosok között miért tartották „magyar” görög katolikusnak. „Ezön csudálkozom, hogy mikor jöttünk a Pruttól vissza, harminckilencbe, azt mondták a batalionnál, hogy aki görög katolikus, református, unitárius, jöhet haza. Csak a görögkeletiek maradtak ott. Münköt akkor kiszedtek onnat s hazaeresztöttek. Hogy miért csinálták? Azt mondták görög katolikus magyarok vagyunk!” (V M.)

A hatalom privilegizált egy zömében hátrányos társadalmi helyzetű kisebbséget, és a vallási identitás etnikai identitássá minősítésével a helyi társadalomban addig is létező *szociális* feszültségek *etnikai* színezetet nyertek. A többségi lakosság körében, a falu életvilágába erőszakosan belépő hatalom nyomán általános volt a társadalmi-politikai

környezet negatív értékelése, különösen a harmincas évek vége felé, amikor a kulturális konfrontáció sokasodó színterei fokozták a feszültségeket.

A bemutatott események következtében a helyi magyar anyanyelvű görög katolikus hívek többsége áttért az unitárius vallásra, néhányan római katolikusok lettek, az egyházközség megszűnt, még mielőtt a kommunista hatalom beolvastotta volna az ortodox egyházba.

Jegyzetek

- 1 1989-es romániai fordulat székelyföldi eseményeit tárgyaló jelentés, amely a rendszerellenes megmozdulásoknak utólag románellenes jelleget tulajdonított.
- 2 *Erdély története*. Akadémiai, Budapest, 1986. 975-976.
- 3 *Magyarország helységnevtára*. Tekintettel a közigazgatási, népességi és hitfelekezeti viszonyokra. Szerkesztette Dvorzsák János. Budapest 1877. 724.
- 4 Dvorzsák: *i. m.* 720.
- 5 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Kriterion, Bukarest, 1978. fl. 1054.
- 6 Jakab Elek - Szádeczky Lajos: *Udvarhely megye története*. Budapest, 1901. 479.
- 7 Dvorzsák: *i. m.* 719.
- 8 Szabó T Attila: *Tallózás a múltban*. Válogatott tanulmányok, cikkek. Kriterion, Bukarest, 1985. 372-393.
- 9 Kozma Miklós néptanító 1940-ben kertil Homoródalmásra, 1943-ban falumonográfiát ír.
- 10 *Edély története..III.* 15.
- 11 Gál Kelemen: A nevelés román fogalmazásban. *Hiány*. (I. évf. 1990. 17. 22.
- 12 Sebők László: *Az erdélyi magyarság. Erdély a történelemben*. Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 1992. 188.
- 13 Részlet Gothárd Pál (muszka) homoródalmási lakosnak az I. világháborúból feleségéhez írt leveléből. A szerző birtokában.
- 14 Csepeli György: *Csoporttudat-nemzettudat*. Magvető, Budapest, 1987. 377.
- 15 Simén Domokos csíkszeredai unitárius lelkész szóbeli közlése.
- 16 ASTRA: - az erdélyi románok 1861-ben alapított kulturális egyesülete.

Adatközlők

Homoródalmási lakosok:

P. J. - Pap János (1893-1981)

S. L. -Sorbán Lidi (sz 1909)

S. Gy. - Sorbán György (sz. 1904)

Sz A. - Szabó Albert (sz. 1923)

V. I. - Vaszi István (sz. 1905)

V. M. - Vaszi Miklós (sz 1905)

D. B.-Deák Berta-életrajzi adatait nem ismerem, a hatmincas évek második felében segédlelkész volt Hamoródalmáson. Részleteket használtam fel szemináriumi dolgozatából, amit Bencző Dénes unitárius lelkész bocsátott rendelkezésemre.

S. D. - Simén Domokos (sz 1928) Csíkszereda.

SÁNDOR OLÁH

HUNGARIAN GREEK CATHOLIC "ROMANIANS" (RELIGIOUS-ETHNIC TENSION IN A SZEKLER (SZEKELY) VILLAGE BETWEEN THE TWO WORLD WARS)

The community of Homoródalmás in the Székelyföld (Hargita County) to this day remains almost completely a Hungarian settlement. The religious composition, on the other hand, is much more colourful, the majority being Unitarian, alongside Catholic, Reformed and Greek Catholic village dwellers. The origin of the latter group can be traced back to Romanian settling in the region in the 17th-18th centuries, but to the present day even the Greek Catholics have completely Magyarized. Between the two World Wars the Romanian state apparatus attempted to once again Romanianize them, an act which seriously hampered the village's harmony. The author describes the techniques and consequences of the

Romanianization process, basing it on local interviews and recollections, and concludes that the forceful intervention of the state led to the ethnic colouring of an otherwise conflict-free religious co-habitation, and in doing so served as a continuous source of conflict. During the time of the village's re-attachment to Hungary in 1940 this conflict led to the disintegration of its Greek Catholic religious community.